ABOUT EMOTION IN COMMUNICATION

Doina Mihaela Popa
Assoc. Prof., PhD., „Gheorghe Asachi"Technical University of Iaşi

Abstract:The analog language, that dominates artistic communication, was theorized by Palo Alto researchers in mid XX century. According to their studies, the concepts of digital language and analog language are largely corresponding to dichotomies such as: rational vs irrational, verbal vs nonverbal or conscious vs unconscious and are based on the theory of bilateral cerebral specialization. The right hemisphere fulfills functions defining artistic communication and specializes in the holistic perception of relationships, creativity and emotions; this hemisphere reconstitutes the structures (Gestalt) and represents our metonimic, metaphoric, musical, associative and synthetic understanding, also known as the analog communication hemisphere. For Carl Gustav Jung the analog or fantasy thinking is a relic of primitive thinking just as the myth is a relic of humanity's soul; the oniric thinking, the dream is the myth of the individual. Later, the French psychoanalyst Jacques Lacan will extend the Jungian theory, figuring the three essential registers of the triple node loop, where opening any one of them implies opening all. The imaginary register is, according to Lacan, the register of the feeling and its essence is simultaneously an intrasubjective and intersubjective projection.

Keywords: analog language, psychoanalysis, imaginary, artistic communication, conscious vs unconscious.

I. Limbajul analogic, dominant în comunicarea afectivă sau artistică, a fost teoretizat de cercetătorii Școlii de la Palo Alto, la mijlocul secolului XX. Conform studiilor lor, noţiunile de *limbaj digital, limbaj analogic* corespund, în linii generale, dihotomiilor: *raţional* vs *iraţional*, *verbal* vs *nonverbal* sau *conştient* vs *inconştient* şi se sprijină pe teoria specializării cerebrale bilaterale.

Această teorie, mai veche decât am crede, datează încă din 1844, când anatomistul englez Artur Wigan publica*The Duality of the Mind,* carte în care, cu mijloacele şi dotările tehnico-medicale modeste ale epocii, demonstrează bilateralizarea funcţionării mentale şi specializarea diferită a celor două emisfere cerebrale. Teoria mai nouă lui Paul Watzlawick (*Nos deux cerveauxinLe langage du changement,*Paris, Seuil, 1980) reia ideile lui Wigan și emite ipoteza emisferei stângi ca *emisferă dominantă*, sediu al reprezentărilor logice, semantice şi fonetice, responsabilă cu procesarea analitică a informaţiilor, sediu al limbajului, gândirii, lecturii, scrierii, calculului, într-un cuvânt, al *comunicării de tip digital,* complementar celui situat pe emisfera cerebrală dreaptă, unde este localizat limbajul analogic :

> *În termeni psihanalitici, funcţiile emisferei stângi corespund mai mult sau mai puţin la ceea ce poartă numele de procese secundare. Ea este, de asemenea, la originea predominanţei mâinii drepte, contralaterale, ceea ce face ca mâna stângă să deţină doar rol de asistenţă. Această specializare face ca, de aici, să plece riscul de a nu vedea decât copacii, în detrimentul pădurii. Leziunile emisferei stângi antrenează*

> *handicapuri la nivelul dicţiei, scrisului, calculului, judecăţii şi raţionamentului. Complicaţii surprinzătoare apar adesea; astfel, în urma unei emisferotomii stângi totale, un pacient poate să cânte cuvintele unui cântec, dar se dovedeşte incapabil să utilizezetermenii separat, în afara contextului cântecului*. (Watzlawick, 1980, p.30)

Funcţiile complementare, cele care definesc comunicarea de tip artistic, emoțional, sunt îndeplinite de emisfera dreaptă, specializată în ceea ce Watzlawick numeşte "perceperea holistică a relaţiilor"; ea reconstituie astfel structurile (*Gestalt*) şi reprezintă sediul înţelegerii metonimice, metaforice, muzicale, asociative, intuitive şi sintetice, fiind emisfera *comunicării analogice* :

> *Limbajul emisferei drepte este arhaic şi puţin dezvoltat, ceea ce face ca aceasta emisferă să fie ades calificată ca "silenţioasă". Ea nu dispune de prepoziţii şi, de fapt, de nici unul dintre elementele gramaticale, sintactice şi semantice ale emisferei stângi. Emisfera dreaptă are tendinţa de a se sprijini pe asociaţii de sunete şi pe confuziile între sensul literal şi cel metaforic; este înclinată să utilizeze condensările, cuvintele confuze, ambiguităţile, calamburile şi alte jocuri de cuvinte, adică toate acele forme lingvistice asociate curent în psihopatologia schizofreniei. Este fără îndoială că această emisferă dreaptă este ceacare furnizează răspunsul global la testul Rorschach.* (Idem, p.34)

Paul Watzlawick oferă, astfel, indirect, o explicaţie plauzibilă memorabilului pasaj proustian al *madeleinei*, și, implicit, a comunicării artistice, emoționale:

> *Percepţiile olfactive joacă un rol foarte mare în reconstrucţia şi reînvierea mentală a scenelor trecutului în totalitatea lor.Această caracteristică a emisferei drepte răspunde principiului* ***pars pro toto*** *care corespunde identificării unei totalităţi pornind de la unul dintre elementele sale.* (Ibidem, p. 35)

Cu mult înaintea acestor teorii, Aristotel însuși remarca nu doar complementaritatea suflet/rațiune, ci și prevalența celui dintâi în „aprofundarea adevărului”, chiar din primele rânduri ale tratatului său, *De Anima* :

> *Dacă prețuim știința printre îndeletnicirile frumoase și respectate, pe una mai mult decât alta, fie pentru exactitudinea ei, fie că este printre preocupările mai alese și mai admirate, atunci din ambele considerații, pe drept cuvânt se cadesă situăm cercetarea despre suflet printre cele mai de seamă. Cunoașterea lui pare de altfel să contribuie în mare măsură la aprofundarea adevărului în întregul său...* (Aristotel, 1996, p.5)

Celor două emisfere le corespund, aşadar, două limbaje distincte, două polarităţi simetrice în procesele de *emitere şi de recepţie a mesajelor*: limbajul digital şi limbajul analogic, sau raţiunea şi intuiţia. Primul este utilizat în construcţia şi scrierea frazelor, în elaborarea analitică a definiţiilor, în detalierea logică, explicativă şi interpretativă, de exemplu, chiar acum, când redactăm aceste rânduri. Celălalt, este limbajul viselor noastre, al emoției, intuiţiei (care operează tocmai prin *analogie*), al receptării/creației artistice şi al metaforei. Îl putem numi şi limbaj *figurat, simbolic*, în dihotomie cu primul, numit şi *propriu, concret* sau *exact*.

II. Actuala teorie paloaltistă a polarităţii gândirii nu este o achiziţie recentă: traversând istoria, arta, religia şi filosofia, opoziţia dintre raţiune şi simţire, gândire şi sentiment, minte şi suflet vine de foarte departe. De la Platon şi mitul peşterii sale (*lumină* vs *umbră*), până la topica freudiana a unui *conştient* opus ireconciliabil *inconştientului,* fiinţa umană a fost constant sfâşiată între *paradis* şi *infern,* între *cuminţenie* şi *păcat.* Existenţa simultană a celor două limbaje dovedeşte faptul că ele sunt necesare pentru a pune în evidenţă două imagini ale lumii foarte diferite, imagini nu numai reflectate, recepţionate, cât şi create, expediate. Această bipolaritate este invocată şi de Jung prin opoziţia *animus/anima*, procentul de *masculinitate/feminitate* pe care acesta îl detectează în limbajul diurn sau oniric al pacienţilor analizaţi fiind întotdeauna suprapus altor dihotomii fundamentale: pământ/apă, viaţă / moarte, sus / jos; în *Simboluri ale transformării,* psihologul pune faţă în faţă *gândirea ştiinţifică* şi *gândirea simbolică*, căutând în acest impact explicaţia psihologică a apariţiei fenomenului religios:

> *Ar trebui creată o nouă fundamentare a realităţii simbolice, şi anume o fundamentare care să nu se adreseze nmai sentimentului, ci şi intelectului. Dar aceasta se poate petrece numai dacă ne gândim, retrospectiv, ce s-a întâmplat pentru ca omenirea să simtă nevoia neverosimilităţii mesajelor religioase şi ce trebuie să însemne faptul că existenţei lumii perceptibile senzorial şi tagibile i-a fost suprardonată ospirituală atât de diferit constituită.* (Jung, 1999, p. 70)

Convertirea universală a conştiinţei înspre partea *masculină, cerebrală*– scrie Jung în *Psihologie şi alchimie*- este compensată prin aspectul *feminin, intuitiv şi iraţional*al inconştientului:

> *În anumite religii pre-creştine apare o diferenţiere a masculinului sub forma specificării tată/fiu, transformare care va dobândi apoi, în creştinism, o semnificaţie majoră. Dacă inconştientul ar fi fost doar complementar, atunci ar fi însoţit această transformare a conştiinţei prin scoaterea în evidenţă a mamei şi a fiicei, pentru care există materialul necesar în cadrul mitului Demeter/Persefona. El (...) s-a dovedit însă nu complementar, ci compensator.* (Jung, 1998, p. 54)

Jung focalizează dihotomia : *comunicare digitală/ comunicare analogică,* prin grila altei opoziţii: *prezent/trecut*; pătrunzând în *tunelul* subteran dintre *individual* şi *ancestral,* el recunoaşte, laolaltă cu Freud, că unul din nenumăratele nume ale acestei căi de acces este *Complexul lui Oedip*. Fantoma incestului care bântuie, afirmă părintele psihanalizei (Freud, 2000, pp.221-291), copilăria oricăruia dintre noi, după ce a bântuit cândva însăşi copilăria omenirii, trece într-una, încolo şi încoace, prin acest tunel întunecat şi inavuabil, între conştient şi inconştient, între noi şi preistorie, între *cunoaşterea obiectivă* şi *cunoaşterea subiectivă*. Şocul produs de revelaţia faptului că un conflict individual actual este rădăcina subiectului unei copleşitoare tragedii **a**ntice se poate compara, în viziunea autorului, cu impresia stranie resimţită atunci când descoperi o relicvă preistorică într-un muzeu adapostit de aglomeraţia zgomotoasă vreunei metropole moderne. Tentaţia gândirii logice, raţionale, *digitale* este de a o respinge, de a o reprima pe cea simbolică, *analogică*; însă – afirmă Jung - în lupta dintre conştient şi inconştient învinge aproape întotdeauna cel din urmă:

> *Dar dacă reuşim să facem deosebirea între* ***cunoaşterea obiectivă*** *şi* ***aprecierile sentimentale****, atunci prăpastia care desparte epoca noastră de antichitate este traversată şi constatăm cu uimire că Oedip e totuşi viu.(...) Astfel se deschide o cale fără precedent spre înţelegerea spiritului antic, calea unei* ***compasiuni interioare*** *pe de o parte şi a* ***înţelegerii intelectuale****, pe de altă parte. În mod indirect, prin temeliile îngropate ale propriului nostru suflet, noi punem stăpânire pe sensul viu al culturii antice, dobândind chiar prin acesta acel punct stabil în afara sferei noastre proprii, punct din care să devină posibilă înţelegerea obiectivă a cursului ei* (s.n.). (Jung, 1999, p.16)

Autor al conceptului de *inconştient colectiv,* Carl Gustav Jung îl teoretizează in detaliu în două dintre lucrările sale: *Despre arhetipurile inconştientului colectiv (1934), Conceptul de inconştient colectiv (1936),* diferenţiindu-l, din start, de *inconştientul individual* freudian, structură distinctă a aparatului psihic tripartit. Limitat, iniţial, *la desemnarea conţinuturilor refulate sau uitate... conceptul de inconştient este extins de către* Jung şi polarizat în*inconştientul personal***,** şi cel *colectiv,* sprijinit pe un strat mai adânc, care nu mai provine din experienţa personală, ci este înnăscut, transpersonal, universal, adică în opoziţie cu psihismul individual (...) şi formează baza psihică de natură suprapersonală, prezentă în fiecare individ.

C.G. Jung işi defineşte noul concept prin conţinutul acestuia: spre deosebire de inconştientul personal, sediu al dorinţelor şi pulsiunilor refulate, dominat de *complexele afective,* pe care le deosebestede *imago,* recunoscând, însă înrudirea lor conceptuală: "*amandouă au legatura cu acelaşi domeniu: relaţiile copilului cu mediul său familial şi social. Dar, în timp ce complexul desemnează efectul ansamblului situaţiei interpersonale asupra subiectului, imago-ul desemnează o urmă imaginară a unuia sau altuia dintre participanţii la aceasta situaţie"* şi este reprezentat de "*ansamblul conţinuturilor nonprezente în câmpul actual al conştiinţei"* , conţinutul *inconştientului colectiv*este format cu precădere din *arhetipuri*, descrise de Jung ca *"tipuri arhaice sau originare", "imagini universale existente din vremurile străvechi",* traduse prin mituri, basme, legende:

> *...alături de conştiinţă, care are o natură pe deplin personală şi pe care o considerăm – chiar atunci când îi anexăm ca pe un apendice inconştientul personal – ca fiind singurul sistem psihic, există un al doilea sistem psihic, a cărui natură este colectivă, nonpersonală. Inconştientul colectiv nu se formează pe parcursul vieţii individului, ci este moştenit.* (Jung, 2003, p.54)

În capitolul intitulat chiar "Despre cele două feluri de gândire", Jung admite diferenţa netă dintre *gândirea orientată, realistă,* exprimată prin *cuvinte* şi îndreptată spre exterior, spre lumea din afară, şi *gândirea fantezistă*, cea a viselor sau a reveriilor:

> *Avem deci două feluri de gândire: gândirea orientată şi visarea (reveria) sau fantazarea. Cea dintâi trudeşte pentru comunicare cu elemente lingvistice, cere efort şi este obositoare; cea de-a doua însă operează facil, spontan am zice, cu conţinuturi deja prezente, condusă de motive inconştiente. Cea dintâi procură noi cuceriri, adaptare, imită realitatea şi încearcă să şi acţioneze asupra ei. Cea din urmă, din contră, întoarce spatele realităţii*. (Jung, 1998, pp.27-28)

Pentru Jung, gândirea *fantezistă* este o relicvă, un rest al gândirii primitive, aşa cum mituleste o rămăşiţă din viaţa sufletească a umanităţii; gândirea onirică, visul este "*mitul individului*", în acest sens Jung scrie, citându-l direct pe Nietzsche:

> *Din aceste procese putem deduce cât de târziu s-a dezvoltat gândirea logică mai ascuţită, întelegerea riguroasă a cauzei şi efectului, în condiţiile în care funcţiunile raţiunii şi inteligenţei noastre mai recurg încă regresiv şi involuntar la acele forme dejudecată primitive şi noi trăim aproape jumătatedin viaţa noastră în această stare.* (Jung, 1998, p.32)

Alfred Binet, în *L'Âme et le corps,* analizează ipoteza unei „inconștiențe a conștientului" și limitele acestei dizolvări :

> *Dacă ne lăsăm călăuziți de conceptul de separabilitate, observăm acum că am epuizat întreaga serie de probleme posibile, deoarece am examinat toate separările posibile între conștiință și obiectul său; dacă însă ne servim de un alt concept, acela de inconștiență, putem merge mai departe și ne putem pune o problemă nouă:* ***poate conștiința să devină inconștientă****? (s.n.). (Binet, 1996 p. 96)*

Ulterior, psihanalistul francez Jacques Lacan reia teoria junghiană, figurând cele trei registre esenţiale ale câmpului psihanalitic - *real, simbolic, imaginar* -, prin metafora vizuală a celor triple bucle de noduri: desfacerea oricaruia dintre ele atrăgand desfacerea celorlalte două. Registrul imaginarului este, după cum afirmă Lacan, registrul sentimentului, iar esenţa acestuia, una ambivalentă: ea este, simultan, o proiecţie *intrasubiectivă* (descriind raportul narcisic al subiectului cu propriul său eul) şi *intersubiectivă* (descriind o relaţie dual㠹 sprijinită pe imaginea unui semen şi pe relaţia de atracţie sau adversivitate faţă de acesta). Aceasta concepţie a lui Lacan asupra imaginarului va influenţa orientarile cercetarilor ulterioare, ducand, in 1964, la aparitia noţiunii de "*imaginar grupal"* sau *colectiv,* introdusă de Didier Anzieu, conform căreia "*în orice situație de grup, o reprezentare subînțeleasă este comună mai multor participanți: nu există grup fără imaginar"* (Doron, R., Parot, F. 1999, p. 385).Structural, "*imaginarul grupal*" pare să reunească atât trăsăturile "*inconștientului colectiv*" junghian, populat de *arhetipuri*, cât și cele ale *reprezentărilor sociale,* teoretizate de S. Moscovici, fiind o componentă a mentalității de grup și sprijinindu-se pe câteva direcții comune de cercetare a conceptului de *grup*: *a)* ca obiect al unor reprezentări imaginare (fantasme, imagini etc.); *b)* ca arhitectură comună de imagini interne, angoase şi emoţii colective; *c)* ca loc de emergenţă şi de manifestare a imaginilor inconştiente raportate la originea grupului, la scopurile sale, la relaţiile dintre membrii săi.

Concluzii Analizând argumentele invocate de autori atât de diferiţi - filosofi, psihologi, lingvişti - putem spune că *bilateralizarea emisferică*, având drept consecinţă dezvoltarea celor două tipuri de limbaj: *digital* vs *analogic*, este rezultatul acţiunii constante a celui mai dramatic şi mai constructiv antagonism care a marcat vreodată fiinţa umană: opoziţia dintre *cultură şi natură.* În prezentarea generală pe care o face în *La nouvelle communication,*Yves Winkin subliniază contribuţiile incontestabile aduse de către membrii *Colegiului,* reuniţi cu entuziasm într-un "*spaţiu"* intelectual comun. Pentru toţi aceşti autori - Bateson, Weakland, Watzlawick, Jackson, Beavin, Birdwhistell, Scheflen, Hall, Mead, Goffman, Haley, Satir sau Ruesch - comunicarea reprezintă un proces social permanent, implicând totalitatea comportamentelor umane: *vorbire,*

privire, gest, mimică, spaţiu interindividual etc; dihotomia *verbal vs non verbal* este denunţată ca perimată: *comunicarea este un tot unitar*. Verbale sau nu, componentele mesajului încetează să deţină un *sens* intrinsec: semnificaţia capătă o formă definită numai în *contextul* ansamblului modurilor de comunicare, la rândul lui raporat la contextul extins al interacţiunii.

Imaginea metaforică a *partiturii invizibile* – emblematică pentru *Colegiul* însuşi, prin unitatea în diversitate pe care o relevă - trimite, până la urmă, la postulatul lor fundamental, cel al unei *gramatici comportamentale* intuitive, comune, universal utilizabile în schimburile interindividuale. Revenind la Aristotel și la primul tratat de psihologie al lumii, chiar dihotomia *anima* vs *entelehia* pare să se estompeze, deoarece *„*sufletul este cauză și principiu al corpului viu*” :*

> *Căci și ca punct de pornire al imboldului mișcării și ca scop al acestei mișcări și ca substanță formală a corpurilor însuflețite, sufletul este cauza. Că el e cauza de existență ca substanță formală, e evident. (...) Apoi el este rațiunea de a fi sau entelehia a tot ce există ca potență. Așadar, devine limpede că sufletul este cauză și totodată scop final.” (Aristotel, 1996, p. 37)*

BIBLIOGRAPHY

Aristotel, *Despre suflet*, Oradea, Editura Aion, 1996.
Binet, A., *Sufletul și corpul,* București, Ed. IRI, 1996.
Doron, R., Parot, F., *Dicționar de psihologie,* București, Ed. Humanitas, 1999.
Freud, S., *Totem şi tabu*în *Opere*,vol. 4, Buc., Ed. Trei, 2000.
Jung, C.G., *Arhetipurile și inconștientul colectiv*, București, Ed. Trei, 2003.
Jung, C. G., *Psihologie şi alchimie,*Bucureşti, Ed. Teora, 1998.
Jung, C. G., *Simboluri ale transformării,*Buc., Ed. Universitas, 1999.
Rorschach, H., *Manual de psihodiagnostic***,** Bucureşti, Ed. Trei, 2000.
Thomä, H., Kächele, H., *Tratat de psihanaliză contemporană***,** Bucureşti, Ed.Trei, 1999.
Watzlawick,P., *Le langage du changement***,** Paris, Ed. du Seuil, 1980.
Watzlawick, Paul *et al.*, *Une logique de la communication***,** Paris, Ed. du Seuil, 1979.